

ELS ÚLTIMS DIRECTORS DE DIARIS DE LA BARCELONA REPUBLICANA

GIL TOLL¹

Universitat Autònoma de Barcelona

Article lliurat el 12 de gener de 2022. Acceptat el 30 de setembre de 2022

RESUM

Els diaris de la ciutat de Barcelona van viure la Guerra Civil amb la confiscació de les empreses editores per part de la Generalitat, partits polítics i sindicats. Els nous responsables dels diaris van nomenar noves direccions que treballessin al seu gust. La comunicació es fixa en els perfils dels professionals que van assumir aquestes funcions i la seva sort en acabar el conflicte. L'exili va ser l'opció unànime dels directors i es va produir una diàspora dels periodistes catalans pels territoris d'Europa i Amèrica. Però poc temps després de la fi del conflicte va començar el retorn a Espanya d'alguns d'aquests periodistes, que van tenir sort diversa. Alguns dels casos resulten xocants per la plàcida trajectòria que van tenir en tornar a un territori dominat per una dictadura que afusellava i empresonava les persones més significades del règim republicà. Amb l'objectiu de posar llum en aquest fenomen s'analitzarà la bibliografia de memòries sobre el tema, s'examinarà la documentació disponible als arxius històrics i s'intentarà establir patrons de comportament per mirar de comprendre les diferències que es van produir entre uns i altres.

PARAULES CLAU

Guerra Civil, exili, diaris de Barcelona, franquisme, repressió, directors.

1. E-mail: gil.toll@uab.cat

The last newspaper editors of the Republican Barcelona

ABSTRACT

The newspapers of the city of Barcelona experienced the civil war with the confiscation of the publishing companies by the Generalitat, political parties and unions. New newspaper publishers appointed new editors to work to their liking. The communication focuses on the profiles of the professionals who took on these roles and their luck at the end of the conflict. Exile was the unanimous choice of the directors, and there was a diaspora of Catalan journalists in the territories of Europe and America. But shortly after the end of the conflict began the return to Spain of some of these journalists, who had different luck. Some of the cases are shocking because of the placid trajectory they had when returning to a territory dominated by a dictatorship that shot and imprisoned the most significant people of the republican regime. In order to shed light on this phenomenon, the bibliography of memoirs on the subject will be analyzed, the documentation available in the historical archives will be examined and attempts will be made to establish patterns of behaviour to try to understand the differences that occurred between others.

KEYWORDS

Exile, Barcelona newspapers, Francoism, repression, editors.

I. INTRODUCCIÓ

La guerra és una situació excepcional en la vida dels països durant la qual es restringeixen les llibertats civils per aconseguir la victòria militar. Aquest va ser el cas també de la Guerra Civil espanyola, que va implicar una intervenció en els mitjans de comunicació per part dels contendents per controlar la informació. En la majoria dels casos, això va significar una confiscació dels diaris per agents polítics o governamentals. L'estudi de la premsa durant la Guerra Civil ha estat abordat en diversos treballs monogràfics. Sobre la premsa barcelonina cal esmentar, en primer lloc, el breu treball de Pedro Voltes sobre *La Vanguardia* (Voltes, 1974) i el de Maria Campillo que cataloga més de cinc-centes publicacions periòdiques (Campillo, 1979). L'Associació de la Premsa de Barcelona va

compilar en dos volums els testimonis d'alguns veterans professionals que van viure la guerra (Cadena, 1986). El treball de Josep M. Figueres presenta una síntesi d'abordatges anteriors, propis i aliens, que ofereix un conjunt fragmentari i heterogeni sobre les confiscacions de diaris, el paper de Ràdio Barcelona i el del Comissariat de Propaganda de la Generalitat (Figueres, 2010). Malgrat aquestes aportacions, resten moltes incògnites per resoldre sobre la marxa dels diaris durant la guerra i també sobre la sort dels periodistes exiliats un cop van sortir del país.

La confiscació dels diaris conservadors a la ciutat de Barcelona es va produir de forma molt ràpida. El 25 de juliol es va crear la Comissaria de Premsa de la Conselleria de Governació amb la missió de *controlar* totes les empreses periodístiques de Catalunya.² *La Vanguardia* va ser confiscada per la Generalitat de Catalunya i va passar a ser gestionada per un comitè obrer; *Diario de Barcelona* va ser confiscat per Estat Català (EC); *El Correo Catalán* va quedar en mans del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM); *El Matí* va desaparèixer i a les seves instal·lacions es va editar *Treball*, òrgan del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC); *L'Instant* va passar a la sindical anarquista CNT, però tancaria aviat; *La Noche* sí que va quedar en mans de la Confederació Nacional del Treball (CNT), igual que *Diario de la Marina*; *Las Noticias* va ser confiscat per la Unió General dels Treballadors (UGT), i *El Día Gráfico* va passar a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Finalment, *La Rambla* se'l quedà la Joventut Socialista Unificada de Catalunya (JSUC) després que el seu editor i diputat per ERC al Congrés dels diputats, Josep Suñol, fos afusellat l'agost de 1936 al camp franquista.

Els diaris que ja estaven vinculats a algun partit republicà van continuar igual, com *La Humanitat* i *Última Hora* d'ERC; Solidaritat Obrera, de la CNT; *La Publicitat*, d'Acció Catalana Republicana (ACR), i *Renovación*, del Partit Republicà Radical (PRR). Entre els diaris independents de la ciutat van continuar així *El Noticiero Universal* i *El Diluvio* (Huertas, 2006: 96-98). En el cas d'*El Noticiero* cal anotar que es va produir un canvi en la direcció, que va assumir Enric Tubau, redactor del diari i home d'Esquerra Republicana. Pel que fa a *El Diluvio*, cal ressenyar l'intent del POUM d'aconseguir-ne el control el gener de 1937 i el cop de força del govern de la República el març

2. DOGC, 25 de juliol de 1936, p. 707.

de 1938 que va acabar amb la presa de control per part de la UGT del País Basc (Toll, 2021: 290).

A tots els diaris es van formar comitès de control obrers, que assumirien funcions organitzatives. Per exemple, *El Diluvio* va informar el setembre de 1936 de la formació d'un comitè de control obrer que tindria competències sobre el règim de la feina del diari. El van formar dos redactors, un treballador de l'administració i quatre de tallers. El cap de redacció, Frederic Pujulà, va ser triat delegat de l'Agrupació Professional de Periodistes en la Redacció.³

La censura prèvia s'havia establert a Espanya des de les eleccions de febrer de 1936, quan es va produir un parèntesi per a la campanya electoral. El Ministeri de la Governació era l'encarregat de la censura, i els diaris havien d'enviar-hi les galerades dels seus articles abans de la publicació. Sovint apareixien blancs en les pàgines dels rotatius, unes vegades perquè la falta de temps impedia esperar el censor, i altres com una forma de denúncia d'aquest control.

La censura de premsa a Barcelona durant la guerra va estar en mans de dues conselleries de la Generalitat els primers mesos. La censura de caràcter polític l'exercia la Conselleria de Seguretat Interior, mentre que la censura de caràcter militar l'exercitava la Conselleria de Defensa. L'octubre de 1936, un decret acabà amb la censura política i es concentrà la intervenció de la premsa als temes militars.⁴ El 30 d'octubre la «Crònica» diària d'*El Diluvio* qualificava de vexació la censura prèvia i deia que no tenia sentit, ja que no hi havia a Barcelona periòdics contraris a la República.

Está visto, aquí mande quien mande, la víctima, el último mono, ha de ser siempre la Prensa. ¡Y pensar que quienes con más desprecio la tratan y más encono la persiguen, no precisamente a sus personales merecimientos, sino a las propagandas y a los bombos de la Prensa deben todo lo que son!⁵

Poques setmanes més tard, el mateix diari insistia a criticar la censura de premsa amb els arguments ja utilitzats anteriorment. S'afegia que en una reunió del cap del consell de la Generalitat, Joan Casanovas, amb els directors de tots

3. *El Diluvio*, 10 de setembre de 1936, p. 1.

4. *DOG*, 17 d'octubre de 1936, p. 226.

5. *El Diluvio*, 30 d'octubre de 1936, p. 3.

els diaris locals s'havia decidit limitar la censura als temes militars. No obstant això, posteriorment es va ampliar a una llista de 21 punts que equivalia a tot el que interessava a l'opinió pública.

Y así estamos. Menos mal que cada cual hace lo que se le antoja. Unos diarios obedecen las órdenes de censura y otros, como si tal cosa, las quebrantan. Pero esto no tiene ni pizca de seriedad y deja muy malparados a los gobernantes que lo soportan.⁶

En un text annex es posaven com a exemples d'informacions censurades unes amenaces de Franco a Barcelona i un reportatge sobre el «vaixell pirata» a Palamós. Els periodistes, escandalitzats, haurien tramat l'ardit de dur a composició un article de *Le Populaire* (París) que havia subministrat l'oficina de premsa de la Generalitat, amb el resultat que va ser censurat. El text assenyallava el responsable de l'oficina i l'identificava com el secretari del marquès de Foronda en l'Exposició de Barcelona de 1929, Joaquín Montaner.⁷

Control dels continguts i control de l'organització de les empreses per part del poder polític. Aquesta és la situació que van viure els diaris de la ciutat de Barcelona durant el conflicte. En acabar, l'opció de l'exili va ser l'escollida de forma majoritària pels periodistes que treballaven a la ciutat de Barcelona i la resta de Catalunya. Només alguns van decidir quedar-se i van patir presó o van ser afusellats, com Carles Rahola (Costa, 2005) i Manuel Carrasco de la Rubia (Fabre, 2017).

L'exili dels periodistes és una temàtica en què s'han fet importants aportacions amb vocació enciclopèdica, com el diccionari biogràfic que va dirigir Juan Carlos Sánchez Illán (Sánchez Illán, 2011). També és molt rellevant l'estudi de Luis Díez sobre l'exili periodístic a Mèxic (Díez, 2010), el país americà que va rebre un major nombre d'exiliats republicans espanyols. Amb aquest llibre se supleix d'alguna manera el dificultós accés a l'obra molt anterior de Luis Suárez a la qual també es traçaven semblances dels periodistes exiliats a Mèxic (Suárez, 1982). Entre els estudis monogràfics cal assenyalar els dos que fins ara ha merescut Fernando Vázquez Ocaña, també diputat socialista a les Corts republicanes (Expósito, 2016, 2019). Les periodistes espanyoles exiliades a Mèxic també han

6. *El Diluvio*, 24 de novembre de 1936, p. 3.

7. *Id.*

tingut la seva repercussió amb estudis sobre Isabel de Oyarzábal (Nieva de la Paz, 2017), Dolors Masip (González de Garay, 2016) i també sobre la catalana Anna Murià (Güell, 2017).

L'objectiu d'aquest treball és, doncs, presentar una aproximació a les figures dels darrers directors republicans dels diaris de la Barcelona en guerra. Comprovar quin era el seu perfil professional, conèixer la seva sort després de la fi de la guerra i intentar trobar patrons comuns. A més de la bibliografia disponible, s'ha cercat documentació en arxius històrics oficials i també personals. En aquest sentit, s'ha fet una recerca sobre familiars i empreses relacionades amb els periodistes estudiats, que han aportat informació significativa.

2. ELS DARRERS DIRECTORS DE DIARIS DE LA BARCELONA EN GUERRA

La Vanguardia

Agustí Calvet, *Gaziel*, va sortir de Barcelona cap a l'exili els primers dies de la guerra, poc després que ho fes el comte de Godó amb la seva família. El director de *La Vanguardia* va anar a París, on va establir contacte amb el corresponsal Juan Aramburu i també amb Augusto Assía, que era l'home de *La Vanguardia* a Londres. Assía li va dir que se n'anava a l'Espanya de Franco, i més tard li va advertir que no entrés, perquè es podia trobar amb un escamot d'execució. Després d'un breu pas per Colòmbia, *Gaziel* va aterrar a Brussel·les, on va fer d'agregat cultural de l'ambaixada franquista, dirigida per Eduardo Aunós (Huertas, 2006: 98-99). El 1940 va tornar a Espanya i va afrontar un procés de responsabilitats polítiques en el qual es va encarar amb el comte de Godó, que l'havia deixat a l'estacada a l'inici de la guerra. *Gaziel* va exhibir un contracte en què es deia que la línia política del diari seria la del propietari. Finalment, tots dos van ser absolts. Agustí Calvet no tornaria a fer de periodista i va viure a Madrid, on va dirigir una editorial.

La marxa de *Gaziel* a l'exili va portar al nomenament com a directora de María Luz Morales, la primera dona que accedia a la màxima responsabilitat en un diari a Espanya. Morales va acceptar el càrrec de forma provisional mentre no es trobava una altra persona que fos més adequada i es va voler abstenir de marcar la línia política. La primera dona directora va deixar de ser-ho al cap de sis mesos, quan ella mateixa va recomanar per ocupar el càrrec Paulino

Masip, director de *La Voz*, diari de tarda de Madrid. El nou director era afiliat a Izquierda Republicana (IR), el partit de Manuel Azaña, i sí que tenia interès a interpretar la situació política del país, a diferència de Morales. Per aquesta raó, quan es va instal·lar el govern de la República a Barcelona la tardor de 1937, provinent de València, a *La Vanguardia* es van produir novament canvis en la direcció (Huertas Claveria, 2006: 107).

Fernando Vázquez Ocaña va ser l'últim director del diari durant la guerra. Era un periodista de llarga trajectòria a Andalusia i un pes pesant del socialisme, secretari polític de Juan Negrín, el cap del govern. Havia dirigit el diari *El Sur* de Còrdova, va ser redactor en cap d'*El Socialista* a Madrid, i també va dirigir *El Mercantil Valenciano* durant la guerra. Havia estat diputat del PSOE i, a més d'assegurar una línia oficialista, va aportar col·laboradors com Antonio Machado, María Zambrano i Ramón J. Sender. Va marxar a l'exili quan ho va fer el govern de la República i, després d'una estada a París, el 1940 va embarcar al vaixell *Cuba* rumb a Mèxic. Allà va dirigir l'agència informativa España, l'edició mexicana d'*El Socialista* i *República Española*. Va ser cap de redacció a *El Imparcial*, subdirector a la revista *La Semana Ilustrada* i va col·laborar a *Hoy, Uno, ¡Siempre!* i *El Nacional* (Sánchez Illán, 2011: 564-565).

El Diluvio

Jaime Claramunt va ser director d'*El Diluvio* durant vint anys, des de 1918 fins a 1938. Nascut a Cuba, escrivia l'article editorial del rotatiu, «Crónica Diaria», que es va publicar a portada durant bona part de l'etapa republicana. Durant la guerra va continuar com a director en superar un intent del POUM d'apoderar-se de la publicació. Més tard va arribar a un acord amb la Unión Republicana (UR) de Diego Martínez Barrio per posar *El Diluvio* sota la seva protecció. No obstant això, el 1938 l'empresa no va poder resistir la pressió del govern de la República, que va cedir el diari a la UGT del País Basc. Claramunt es va recloure a casa seva fins que va acabar el conflicte i llavors va marxar a l'exili amb la seva esposa, Anna Guix. Es va establir a Cuba, on van ser ben rebuts per la comunitat periodística, amb la qual Claramunt tenia lligams (Toll, 2021: 299). Va col·laborar amb *Diario de la Marina* i amb CMZ Radio, una emissora del Ministeri d'Educació en què va explicar les seves experiències al capdavant d'*El Diluvio*. L'any 2016 es van recuperar aquests papers i es van editar amb el títol *El Diluvio, memorias de un periódico republicano y federalista 1858-1939*.

Antonio Huerta va substituir Claramunt al capdavant del diari quan aquest va entrar en l'òrbita socialista per decisió del govern Negrín. Havia començat com a treballador de tallers a la premsa guipuscoana per passar després a fer de periodista esportiu. Com a director d'*El Diluvio* va fer una actualització del diari amb nous col·laboradors, com Julián Zugazagoitia, que firmava amb el pseudònim *Félix Mendieta*. Era membre de la comissió executiva del PSOE. Va marxar a l'exili després de la guerra i es va traslladar a Mèxic el 1942. Allà va tornar a fer crònica esportiva i va dirigir el diari esportiu *Esto* (Sánchez Illán, 2011: 339-340).

Las Noticias

Gabriel Trillas era redactor de *Las Noticias*, especialitzat en informació esportiva, i havia estat corresponsal a Barcelona de les revistes *Crónica* i *Estampa* de Madrid. També era el president de l'Agrupació Professional de Periodistes de Barcelona, vinculada a la UGT. Quan va esclatar la Guerra Civil i aquest sindicat va confiscar el diari, Trillas va passar a ser-ne el director. En acabar la guerra, Trillas va marxar a l'exili i des dels camps de concentració francesos va aconseguir un passatge per viatjar a Colòmbia gràcies al també periodista Carlos Sampelayo. Allà va fer de redactor dels diaris *El Liberal* i *Tiempo* de Bogotà, redactor en cap de la revista *Cromos* i comentarista a Radio Cristal. Va fundar la revista *España* de l'ateneu espanyol de Bogotà, i va ser secretari del Partit Comunista d'Espanya (PCE) a Colòmbia. Més tard, es va dedicar a l'apicultura i va fer fortuna amb la venda de gelea real. Va morir el 1961 (Sánchez Illán, 2011: 557).

Ferran Bertran Aumatell, periodista esportiu, va accedir a la direcció del diari després d'una primera etapa de direcció de Gabriel Trillas. Igual que aquell, Bertrán era membre de l'Agrupació Professional de Periodistes de la UGT de Barcelona.⁸ Es va exiliar a Mèxic, on va mantenir relació amb dirigents socialistes com Indalecio Prieto.

La Publicitat

Carles Capdevila va ser el director de *La Publicitat* des de 1928 i fins que va morir d'una broncopneumònia el 1937 (Suñé, 2014: 148). Llavors el va

8. CDMH DNSD - SECRETARIA, fitxer 7, B0066419.

substituir Antoni Vilà i Bisa, veterà redactor del periòdic, del qual en va ser l'últim director. Havia destacat com a periodista esportiu. Va fundar el setmanari *L'Esport Català*, on s'encarregava de la crítica de boxa amb estil literari sota el pseudònim de *Critias*. Va alternar la direcció de *La Publicitat* amb el càrrec de comissari de premsa del govern de la Generalitat, en rellevar el seu germà Joaquim quan aquest va morir en un bombardeig el 1937 i fins a la fi de la guerra. Es va exiliar a França, però va tornar el 1940, aparentment sense problemes. Va tornar a la seva professió de marí mercant de formació per centrar-se en el món portuari, on va dirigir el servei de remolcadors. Amb motiu de la mort d'un fill es va publicar una necrològica a *La Vanguardia* en què es consignava l'assistència al funeral d'alts càrrecs del franquisme de Barcelona, com el delegat de sindicats o un regidor de l'Ajuntament.⁹ Aquesta circumstància se suma a l'absència de processament de Vilà i Bisa en tornar de l'exili al mateix temps que el president de la Generalitat, Lluís Companys, era afusellat als fossars de Montjuïc. Tot plegat compon un panorama xocant que la documentació disponible fins ara no ha pogut explicar. En els seus últims anys, Vilà i Bisa va fer algunes traduccions i va publicar els llibres *Ocho combates de boxeo* i *Pugilismo*.

La Humanitat

Josep Maria Massip era el director de *La Humanitat*, diari portaveu d'ERC des de 1931, quan va esclatar la guerra, però aquest destacat periodista i home de pes dins el partit va passar la frontera francesa a la tardor de 1936. El va substituir Marià Rubió i Tudurí, que seria destituït la primavera del 1938, després d'haver-se guanyat l'animadversió de Juan Negrín a causa de les negociacions oficioses que Rubió portava a terme amb personalitats de França i Gran Bretanya per cercar una pau pactada a la guerra (Huertas Claveria, 1995: 420). ERC va posar al capdavant del diari Josep Roig i Guivernau, autor de teatre que havia treballat inicialment de redactor esportiu a *Las Noticias* i *El Matí*. El novembre de 1931 s'havia incorporat al diari de Lluís Companys (*La Humanitat*), on va fer de compaginador. Els primers mesos de la guerra va dirigir el també diari d'ERC *Última Hora* fins que va desaparèixer, el 1938. Llavors va passar a dirigir *La Humanitat*. També havia dirigit el setmanari *Catalans!*

9. s.a. «Necrològica Alberto Vilà de Avilés», *La Vanguardia*, 7 d'abril de 1961, p. 25.

En la declaració que Roig va fer al consell de guerra que el va jutjar, va afirmar que el seu càrrec era de director tècnic i que els temes polítics els decidia el diputat Joan Sauret,¹⁰ que aleshores era a l'exili. Malgrat el seu paper a la premsa republicana, no havia abandonat Catalunya. Es va quedar al poble de Cadaqués mentre la major part dels republicans passaven la frontera. Va ser detingut a Barcelona el maig de 1939, i jutjat en consell de guerra, que el va condemnar a vint anys de presó, dels quals en va complir set. A favor seu va declarar un falangista, Francisco Gispert, que havia estat acollit pel periodista tres mesos. Segons testimonis de companys de penes, Roig es lamentava de la seva sort mentre que altres eren al carrer havent tingut més rellevància. Roig s'havia dedicat a la crítica teatral i a la compaginació i considerava que el seu accés a la direcció havia estat accidental per la falta de professionals més solvents. En sortir de la presó va passar per moltes dificultats fins que va aconseguir una feina dirigint la revista *El Mueble* de l'empresa Muebles La Fábrica.¹¹ El 1971 deixava constància de la seva vida desimbolta en un condol per la mort de Pere Català Pic, en el qual es refereix a unes vacances que havia fet a diverses ciutats del sud de França.¹²

El Noticiero Universal

Enric Tubau Perelló era un periodista que havia començat a *El Progreso* d'Alejandro Lerroux i que va evolucionar cap a posicions catalanistes. Durant la Segona República es va casar amb Enriqueta Gallinat, militant del Partit Republicà Radical de Catalunya, i més tard d'ERC, i a la qual portava vint anys de diferència. Va ser redactor d'*El Noticiero Universal* i quan va esclatar la guerra en va esdevenir director, càrrec que va mantenir fins al final del conflicte a Barcelona. Quan les tropes franquistes s'apropaven a la ciutat, Tubau i Gallinat van anar a la frontera i van poder passar sense problemes gràcies a un guàrdia d'assalt amic que els va facilitar un salconduit. Van evitar els camps de concentració perquè tenien família a Perpinyà i allà van sobreviure fent actuacions teatrals. Més tard residirien a Montpeller, Valrans i Ocejà mentre treballaven a la verema o rebien diverses ajudes. L'entrada dels nazis a França els

10. Sumari Consell de guerra TMT3: 003041. Arxiu Tribunal Militar de Barcelona.

11. Informació confirmada per la mateixa empresa per correu electrònic.

12. ANC1-1248-T-685.

va alterar profundament, però el cop més fort va ser la detenció i afusellament de Companys per l'estreta relació que hi tenien. La possibilitat que detinguessin l'Enriqueta, que figurava en una llista de persones jueves, els va decidir a tornar a Espanya. Primer ho va fer ella, amb només un breu pas per la presó gràcies a les gestions de periodistes d'*El Noticiero*. Ells mateixos van preparar el terreny per a la tornada d'Enric Tubau, que va passar set mesos a la Model, des de l'octubre de 1943 fins al mes d'abril de l'any següent. Un cop alliberats, ella va treballar de traductora, Enric Tubau va fer feines publicitàries, i després van tenir un negoci de repartiment de correu comercial. L'amistat de Tubau amb el director del *Ciero*, Luis G. Manegat, va fer possible que li publicuessin col·laboracions firmades amb el pseudònim *Jorge Moncada*, amb la condició de no tocar temes polítics. Els seus textos feien crítica d'arts plàstiques i altres temes de cultura i costumisme barceloní. Enric Tubau va morir als 81 anys el 1969 (Tubau, 2018).

La Rambla

Manuel Valldeperes, periodista, havia estat secretari de redacció de *La Humanitat* des de la seva fundació el 1931. Va ser funcionari de la Generalitat i simpatitzava amb ACR. Durant la Guerra Civil va treballar a *La Rambla*, la publicació de Josep Suñol que va confiscar el PSUC. Valldeperes es va identificar amb aquesta opció política i va acabar sent el director del diari. El 1939 va marxar a l'exili i, després del pas per França, va establir-se a finals d'aquell any a la República Dominicana, llavors regida pel dictador Rafael Leónidas Trujillo. Allà es va integrar en la vida cultural del país i en la dels exiliats. Només quatre mesos després d'arribar va entrar a treballar al diari trujillista *La Nación* com a corrector, però va ascendir de forma vertiginosa i va acabar sent-ne el director. El seu apropament al règim de Trujillo també va comportar la publicació del llibre *Acción y pensamiento de Trujillo* en un país on els exiliats dissidents corrien perill de desaparèixer, tal com va passar amb el basc Jesús Galíndez i el català Alfred Perenya. Trujillo li va concedir la nacionalitat dominicana i el va nomenar catedràtic especial de l'Escola de Periodisme. Després de la mort del dictador va aconseguir mantenir la seva posició i fou sotsdirector del diari *El Caribe*, en el qual feia també crítica d'arts plàstiques. *Ombres entre tenebres* és el títol del llibre en què va novel·lar la retirada i la primera fase de l'exili als camps de concentració francesos.

Taula 1. Resum de resultats

Director	Filiació política	Perfil professional	Exili/Retorn
Fernando Vázquez Ocaña <i>La Vanguardia</i>	PSOE, secretari de Negrín	Periodista polític de llarga trajectòria, director de diaris	Exiliat a Mèxic
Antonio Huerta <i>El Diluvio</i>	UGT i PSOE, membre de l'executiva	Periodista esportiu	Exiliat a Mèxic
Gabriel Trillas <i>Las Noticias</i>	UGT de Barcelona	Periodista esportiu	Exiliat a Colòmbia
Antoni Vilà i Bisa <i>La Publicitat</i>	Acció Catalana Republicana	Periodista esportiu	Exiliat a França. Torna el 1940
Josep Roig i Guivernau <i>La Humanitat</i>	Esquerra Republicana de Catalunya	Periodista polític i escriptor	No va marxar a l'exili i fou empresonat
Enric Tubau <i>El Noticiero Universal</i>	Esquerra Republicana de Catalunya	Periodista polític	Exiliat a França. Torna el 1943
Manuel Valldeperes <i>La Rambla</i>	PSUC	Periodista cultural	Exiliat a la República Dominicana

Els perfils dels periodistes que van assumir la direcció dels diaris de Barcelona fins al final de la Guerra Civil presenten una gran heterogeneïtat. Fernando Vázquez Ocaña, director de *La Vanguardia*, era un pes pesant del partit socialista, secretari del cap de govern, Juan Negrín, i periodista de llarga trajectòria. També era una personalitat destacada dins el PSOE Antonio Huerta, director d'*El Diluvio*, i membre de l'executiva del partit. Menys rellevant és la figura de Gabriel Trillas, director de *Las Noticias*, dirigent de la UGT barcelonina. La resta dels directors tenien filiació política amb partits catalans, però no ocupaven càrrecs de responsabilitat. Encara més, hi ha casos, com el de Manuel Valldeperes, en què la filiació podria haver estat sobrevinguda per les circumstàncies.

Des del punt de vista professional, ens trobem amb tres periodistes dedicats a la informació política, trajectòria que sembla natural per arribar a la direcció d'un diari, més tenint en compte l'extrema politització que implica la guerra. En contrast amb aquesta idea, trobem tres periodistes dedicats a la informació esportiva

que arriben a dirigir diaris de la ciutat. Com hem vist, en dos dels casos no eren persones de pes polític. Per tot plegat, cal pensar que les opcions de professionals per accedir a la direcció s'havien reduït de forma dràstica i que persones poc adequades per al càrrec podien accedir-hi. El mateix argument es podria aplicar al cas de Manuel Valldeperes, un home de l'àmbit cultural que es va adaptar al canvi sobtat de línia del diari en passar de l'entorn d'ERC al PSUC.

Pel que fa a l'exili, els directors de diaris vinculats al PSOE van anar a parar a Mèxic, on es van establir en el nucli d'exiliats vinculats a les famílies polítiques més poderoses de l'exili republicà. En canvi, els periodistes de diaris vinculats a partits catalans van quedar-se a França per tornar a l'Espanya de Franco al cap d'un temps. En aquest cas, la causa principal fou, sobretot, econòmica, en el dur context polític i vital de la França en guerra. La Generalitat depenia de les subvencions d'organismes d'ajut com la JARE, creada per Indalecio Prieto, líder del PSOE, a Mèxic. Amb l'ocupació alemanya de França el juny de 1940, l'arribada de les subvencions es tornà inestable, i es va agreujar a partir de la tardor de 1942. Per als periodistes vinculats a ERC, ACR o Estat Català, que havien sobreviscut en una bona part gràcies a aquests ajuts i que, com tants altres exiliats, no havien pogut embarcar cap a Amèrica, no hi havia gaires opcions. Alguns varen restar a França tot esperant l'alliberament dels aliats i, en alguns casos, es va optar per tornar a l'Espanya de Franco, confiant en avals i recomanacions per evitar ésser represaliats.

Dels tres directors que van optar per la carta catalana, el cas de Josep Roig i Guivernau, exdirector de *La Humanitat*, és el que presenta característiques més previsibles. Roig no va marxar a l'exili, convençut que no patiria repressió, però va ser condemnat a presó i, quan en va sortir, no va poder exercir en un mitjà de comunicació i es va haver de conformar amb una feina de subsistència en una empresa del ram del moble. Per la seva part, Enric Tubau, exdirector d'*El Noticiero Universal*, presenta un cas d'hàbil utilització dels contactes professionals amb companys del diari que havien quedat en bona situació respecte al nou règim i que li tornaven el favor de la protecció que Tubau devia haver exercit sobre ells en temps de guerra. El pas per la presó va ser breu i el periodista va poder publicar al seu antic diari amb pseudònim per evitar la prohibició franquista. Tot això tenint en compte l'estreta relació del periodista amb Lluís Companys, com demostra la correspondència entre tots dos conservada per la família.

El cas més singular és el d'Antoni Vilà, exdirector de *La Publicitat* i antic cap de premsa de la Generalitat de Catalunya. Vilà va tornar de l'exili al

mateix temps que el president de la Generalitat era detingut, jutjat i executat als fossars del castell de Montjuïc. En canvi, no hi ha constància de processament de Vilà i sí que està documentada la seva feina a l'empresa Remolcadors de Barcelona, al port de la ciutat. Vilà hi va fer de director gerent, és a dir, tenia una posició decisiva en una empresa important d'un lloc tan estratègic com el port de Barcelona en el context de la Segona Guerra Mundial i la subsegüent Guerra Freda entre els EUA i l'URSS, en la qual Espanya va tenir un paper de base militar nord-americana molt rellevant. Vilà i Bisa no va tornar a publicar textos als diaris de la ciutat, però sí que va traduir un llibre sobre boxa i en va escriure un altre que va firmar amb pseudònim.¹³ Com he explicat amb anterioritat, aquesta vida còmoda, discreta i tranquil·la a la Barcelona franquista té el seu colofó en el funeral del seu fill Albert, mort en un accident de cotxe. En aquella ocasió es van presentar a la cerimònia destacades autoritats del règim, com el delegat dels sindicats oficials o un regidor de l'Ajuntament. No hi ha més proves documentals en aquest sentit, però tot indica una aproximació d'Antoni Vilà i Bisa als cercles de poder de l'època per aconseguir una existència sense entrebancs.

4. CONCLUSIONS

La Guerra Civil va trastocar el funcionament de les empreses periodístiques i va empènyer els professionals a adoptar posicions partidistes amb les quals no haurien empatitzat fins aquell punt en circumstàncies normals. Altres periodistes compromesos políticament van tenir responsabilitats en els diaris de més influència i van lligar el seu destí a l'exili als nuclis de poder amb els que estaven relacionats. Molts dels millors periodistes de Barcelona van marxar de la ciutat durant el conflicte i les posicions de màxima responsabilitat van recaure sovint en professionals de menys nivell.

Les opcions que van prendre els periodistes relacionats amb partits catalans en acabar la guerra van basar-se en la proximitat geogràfica, i en la seva decisió va pesar la falta d'una xarxa de suport a l'exterior com la que tenien els militants socialistes. Un cop retornats a Catalunya, els periodistes millor relacionats van

13. Fabricio VALSERRA (1945), *Pugilismo, técnica y reglamentación del boxeo*, Barcelona, Juventud; Fabricio VALSERRA [trad.] (1945), *Ocho combates de boxeo*, Barcelona, Palas.

fer un ús intensiu dels seus contactes per aconseguir una millor resolució dels seus casos. Hi ha indicis que apunten en la direcció de buscar la proximitat amb els cercles de poder franquistes per aconseguir viure amb millors condicions. Un procés d'assimilació, que es va produir també en almenys un dels casos que van romandre a l'exterior i que mostra la tendència de la naturalesa humana a buscar l'acomodament per sobre de les pròpies conviccions.

BIBLIOGRAFIA

- CADENA, Josep M. *et al.* (1986 y 1987). *Annals del periodisme català*. Barcelona: Associació de la Premsa de Barcelona.
- CAMPILLO GUAJARDO, María (1979). *La premsa a Barcelona: 1936-1939*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Contemporània.
- COSTA, Lluís (2005). «El Autonomista». *Plecs d'Història Local*, núm. 115.
- DÍEZ, Luis (2010). *El exilio periodístico español*. Cadis: Quorum.
- EXPÓSITO EXTREMERA, F. M. (2016). «El biógrafo de Lorca, el amigo de Negrín». *Historia y Comunicación Social*. Vol. 21, núm. 2.
- (2019). «Vázquez Ocaña, el olvidado periodista andaluz». *Andalucía en la Historia*, núm. 63.
- FABRE, Jaume (2017). *Periodistes malgrat tot*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- FIGUERES ARTIGAS, Josep M. (2010). *Periodisme en la Guerra Civil 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GONZÁLEZ NEYRA, A. (2010). *Prensa del exilio republicano 1936-1977*. Sant Jaume de Compostel·la: Andavira.
- GÜELL, M. (2017). «Anna Murià, publicista». *Comunicació*. Vol. 21, núm. 2.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep M. (1995). *200 anys de premsa diària a Catalunya*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya.
- (2006). *Una història de La Vanguardia*. Barcelona: Angle Editorial.
- SÁNCHEZ ILLÁN, Juan Carlos [dir.] (2011). *Diccionario biográfico del exilio español de 1939. Los periodistas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- SUÁREZ, L. (1982). *Prensa, libros, periodistas y editores*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- SUÑÉ, Albert (2014). *De 'La Publicidad' a 'La Publicitat'*. Lleida: Pagès.
- TOLL, Gil (2021). *'El Diluvio', la prensa y la Segunda República*. Barcelona: Icaria.

TUBAU, Josep M. (2018). *Enriqueta Gallinat, una barcelonina del segle XX*. Barcelona: Fundació Irla.

VOLTES BOU, Pedro (1974). «*La Vanguardia* durante la Guerra Civil española». *Cuadernos de Historia Económica*. Barcelona: Universidad de Barcelona.